

Emocionálne koncepty v nemčine a slovenčine*

Zdenko Dobrík

Katedra germanistiky s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva,
Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Emocionálne koncepty sú dynamické, neustále sa meniace kognitívne útvary. Každý z nich má vlastnú „etnobiografiu“ (čas a miesto vzniku, kultúrne a sociálne prostredie, v ktorom existuje). Toto prostredie spôsobuje ich mnohoraké štruktúralno-obsahové zmeny. Skúmanie emocionálnych konceptov je obzvlášť komplikované z nasledujúcich dôvodov: 1. koncepty ako podmienky a výsledky jazykového myslenia môžu mať rozličné formy verbálnej explikácie; 2. koncepty jestvujú v reálnej reči; roztrúsenosť konceptov v neohraničenom množstve textov komplikuje ich výskum (Maslová, 2004).

Obsah emocionálnych konceptov, ktoré sú usúvzťažnené na konkrétne kultúrno-jazykové prostredie, nemožno vysvetliť iba prostredníctvom úplných vedeckých definícií, pretože tieto zahŕňajú spravidla základné vlastnosti, základný významový rozsah javu. Preto je nevyhnutná analýza lexikálno-sémantickej valencie emocionálnych konceptov, ktorá umožňuje pochopiť ich podstatu. K najdôležitejším prameňom analýzy lexikálno-sémantickej valencie emocionálnych konceptov patria frazeologické jednotky. V nich je explicitne vyjadrené špecifikum poznávacej a emocionálnej skúsenosti etnika (Maslová, 2004).

Cieľom analýzy lexikálno-sémantickej valencie nemeckých a slovenských frazeologických jednotiek obsahujúcich emocionálne koncepty *strach*, *radosť*, *smútok* a *hnev* je ich začlenenie do konkrétnych sémantických skupín. Tento cieľ možno uskutočniť prostredníctvom komponentovej analýzy vybraných frazeologizmov. Ďalším cieľom je zistenie zhôd, podobností a rozdielov v rozsahu a obsahovej náplni sémantických skupín v oboch jazykoch. Zdrojom frazeologických jednotiek sú slovníky, ktoré sú uvedené na konci tohto textu.

Emocionálny koncept *strach* sa vyskytuje v nemčine vo viacerých sémantických skupinách. Z kvantitatívneho hľadiska je najproduktívnejšia sémantická skupina psychický účinok strachu, napr. *die Furcht hat tausend Augen*; *Furcht macht Beine*; *Furcht macht lange Schritte*; *Furcht kennt kein Gesetz*; *Furcht lähmt*; *Schrecken jagt den Hasen aus dem Busch*; *Mit Schrecken jagt man die Leute auch*; *Furcht hat keine Ruhe*. Ďalšiu sémantickú skupinu tvoria frazeologizmy, v ktorých je vyjadrená silá, moc strachu, napr. *Man kann wohl Waffen gegen die Feinde, aber nicht gegen die Furcht schmieden*. Do sémantickej skupiny spôsob, ako sa vyhnúť prežívaniu strachu patria: *Ein gutes Gewissen kennt keine Furcht*; *Keine Strafe, keine Furcht*; *Wer Recht tut, kennt keine Furcht*; *Ohne Geld, ohne Furcht*. Spoločným znakom ďalšej sémantickej skupiny je zveličovanie významu emócie strachu, napr. *Die Furcht ist grösser als die Gefahr*; *Furcht sieht überall das Gespenster*; *Furcht vergrössert die Gefahr*. Prežívanie emócie strachu má v nemčine priamy alebo latentný negatívny hodnotiaci výz-

nam, napr. *Furcht bessert nicht; Furcht macht Abgötterei; Wer vor Schreck sterben wird, wird mit Fürzeln begraben, Wer Angst hat ist leicht zu fangen*. Frazeologizmy, ktoré vyjadrujú neprítomnosť strachu, majú pozitívny hodnotiaci význam, napr. *Wer keine Angst hat, dem tun die Hunde auch nichts*. Kladný hodnotiaci význam prítomnosti strachu je obsiahnutý vo frazeologime *Furcht hütet das Haus*. Morálny pozitívny hodnotiaci význam obsahuje príslovie *Wo Furcht ist, da ist auch Ehre, wo Ehre ist, da ist auch Scham*.

V slovenčine je sémantická diverzifikácia emocionálneho konceptu *strach* skromnejšia. Obsahuje nasledujúce sémantické skupiny: a) nositeľ (pôvodca) existujúceho strachu, napr. *ide z neho strach*; b) silu, moc strachu, napr. *mať strachu plné nohavice, triasť sa od strachu/strachom*; c) navodenie strachu u niekoho neznámou osobou, napr. *nahnať niekomu strach*; d) pozvzudenie, napr. *žiadne strachy*; e) psychická účinnosť strachu, napr. *strach má veľké oči*.

Emocionálny koncept *radosť* v nemeckých frazeologizmoch vystupuje v týchto sémantických skupinách: a) príčina vzniku emócie, napr. *Ohne Frauen keine Freude; Neue Ehe, neue Freude; Wiedersehen macht Freude; Wo Freude wachsen soll, da muss man Liebe säen; Wie die Gabe, so die Freude*; b) obojsstranné striedanie emócie radosti s negatívnymi emóciami, napr. *Auf Weh und Ach folgt Freude nach; Auf Freud folgt Leid; Freud und Leid kommt nie allein; Nach dem Regen kommt der Segen, nach dem Leide kommt die Freude; Nach dem Jammer kommt die Freude, Kommt Freude, kommt Schmerz*; c) prítomnosť emócie v človeku bez ohľadu na jeho vek a sociálne postavenie, napr. *Auch das Alter hat seine Freuden; Arme Leute haben wenig Freude*; d) nedokonalosť emócie, napr. *In jeder Freude ist ein Tropfen Wermut; Keine Freude ist vollkommen*; e) príčiny (z)miznutia emócie, napr. *Viel Sorgen und Wachen vertreibt Freude und Lachen*; f) časová (ne)obmedzenosť trvania emócie, napr. *Kurze Freud', langes Leid; Wahre Freud währt alle Zeit*; g) pominuteľnosť emócie, napr. *Wer die Freude auf Bergen sucht, verliert sie im Tal*; h) zmena príčin emócie v čase, napr. *Andre Jahre, andre Haare, andre Zeit, andre Freud*; g) pozitívne pôsobenie emócie na psychiku a zdravie človeka, napr. *Wo Freude ist, da ist Gesundheit/Leben; Freude, Mässigkeit und Ruh schliesst dem Arzt die Türe zu; Freude im Herzen macht schöne Farbe*; h) vplyv emócie na prejavy správania, napr. *Die einen singen vor Freude, und den anderen bricht das Herz*.

V slovenčine je aj rozsah sémantických skupín frazeologizmov, ktoré obsahujú emóciu *radosť*, zreteľne skromnejší. Sémantickú skupinu somatické vyjadrenie radosti reprezentuje frazeologizmus *skákať, vyskakováť od radosti*. Frazeologizmus *mám po radosti!* patrí do skupiny zmiznutie, strata emócie. Frazeologizmus *to je radosť!* slúži buď na vyjadrenie prítomnosti emócie, alebo plní funkciu ironie vo vzťahu k niekomu alebo niečomu.

Z analýzy vybraných nemeckých frazeologizmov, v ktorých sa vyskytujú prvky synonymického radu *Trauer* (Traurigkeit, Kummer, Gram a Schwermut), vyplýva, že tieto vyjadrujú zo sémantického hľadiska deštruktívny vplyv emócie na psychosomatickú oblasť človeka, napr. *Kummer verzehrt die Leute; Gram zehrt im Stillen; Heimlicher Kummer tut weh; Gram bricht auch ein starkes Herz*. Uvedené príklady sa vyznačujú pomerne bohatou a rôznorodou expresívnosťou. Do tejto sémantickej skupiny patria aj nasledujúce frazeologizmy: *Kummer macht alt von den Jahren; Kummer ver-*

treibt Schlummer; Sorgen und Kummer rauben den Schlummer. Ich interpretácia odhaľuje psychologickú koreláciu medzi emóciou smútok (Kummer) a krátkym spánkom (Schlummer), ako aj koreláciu medzi smútkom človeka a jeho predčasným starnutím. Lokálna (miestna) sémantická skupina je v nemčine zastúpená exemplifikáciou *Gram bricht auch ein starkes Herz.* Z lingvokulturologického hľadiska je v nemčine precízne reflektovaná sémantická skupina spôsob zbavenia sa prežívania negatívnych emócií. Nemecká mentalita uprednostňuje hľadanie spôsobov na prekonanie prežívania negatívnych emócií: *Geduld und Zeit lindern alle Traurigkeit; Mit einem Pfenning Frohsinn vertreibt man ein Pfund Kummer (Sorge); Beim Trinken und Essen wird der Kummer vergessen; Der Kummer schwindet, wenn er keine Nahrung findet.* Do tejto sémantickej skupiny patrí frazéma *čas zaženie všetok smútok* a zdanlivo aj *zapiť žiaľ*. Tieto frazémy ukazujú, že najmä Nemci poznajú konkrétne spôsoby prekonania tejto emócie a konkrétne spôsoby prevencie pred jej vznikom (pitie, jedlo trpezlivosť, čas). Nasledujúcou je sémantická utilitárna skupina. Príslovia a porekadlá patriace do nej považujú utrpenie vyplývajúce z týchto emócií z hľadiska každodenných životných záujmov človeka za zbytočné, napr. *Gram zahlt keine Schulden; Hundert Stunden Kummer bezahlt keinen Heller Schulden.* Z psychologicko-kulturologického hľadiska je pre Nemcov prežívanie negatívnej emócie zbytočné. Recept na odstránenie dlhu nevidia v prežívaní trúchlivých myšlienok, ale v práci (kognitívny koncept *práca* v uvádzaných frazeologizmoch nie je vyjadrený jazykovo). V nemeckých prísloviach a porekadlách je len zriedkavo vyjadrená príčina vzniku smútku, napr. *Wermut macht Schwermut.* V slovenčine sa vyskytujú len frazeologizmy *čas zaženie všetok smútok, zapiť žiaľ*.

V prevažnej väčšine nemeckých frazeologizmov má emocionálny koncept *hnev*, ako prirodzená súčasť ľudského prežívania, negatívny hodnotiaci význam. Sémantická skupina hnev ako emócia, ktorá škodí rozumu a dobrým skutkom ľudí je obsiahntá v nasledujúcich frazeologizmoch: *Wo der Zorn einkehrt, muss der Verstand ausziehen; Es ist selten gut, was einer aus Zorn tut; In der Wut tut niemand gut; Zorn und Übermut tun selten gut; Wer im Zorn handelt, Der Zorn ist ein schlechter Ratgeber (Hnev je zlý radca/poradca); Zorn und Liebe geben schlechten Rat; Im Zorn erkennt man den Toren; Der Zorn ist ein Narr. Ambivalentnosť emócie vyjadrujú frazeologizmy *Zorn beginnt mit Torheit und endet mit Reue; Auf grossen Zorn folgt grosse Reue; dem Zorn geht die Reue auf den Socken nach (za hnevom ľútosť chodí).* Do sémantickej skupiny hnev ako škodca zdravia patria napr. *Nimm den Zorn nicht mit ins Bett; Zorn schadet dem Zornigen.* Hnev vo význame narušiteľ sociálnych vzťahov obsahujú frazeologizmy *Im Zorn geht Freundschaft verloren (Hnev priateľstvo ruší); Zorn verjagt die Leute. Hnev ako prekážka dosiahnutia úspechu v živote a prostriedok, ktorý spôsobuje škody je vyjadrený vo frazeologizmoch *Mit Zorn richtet man wenig aus; Wer im Zorn aufsteht, setzt sich mit Schaden nieder.* Sémantickú skupinu pozitívne hodnotenie toho, kto zvíťazí nad hnevom reprezentujú frazeologizmy *Wer einen Zorn bezwingt, hat einen Feind besiegt; Der Zorn beherrscht nur schwache Leute; Wer seinen Zorn beherrschen kann, das ist ein starker Mann.* V ďalších je zachytená skutočnosť, že osoba prežívajúca hnev k druhej osobe dokáže použiť akékoľvek amorálne prostriedky, napr. *Der Zorn ist blind; Im Zorn wird alles zur Waffe, Zorn leiht Waffe.***

Iné frazeologizmy obsahujú pozitívne hodnotenie moci a sily, ktoré sprevádzajú hnev, napr. *Zorn ohne Macht wird ausgelacht; Der Zorn des Schwachen ist zum Verla-*

chen. Existujú aj frazeologizmy, v ktorých má obmedzené množstvo hnevu pozitívny hodnotiaci význam, pretože posilňuje vzťah dvoch alebo viacerých ľudí, napr. *Ein kleiner Zorn stärkt die Liebe, Verliebter Zorn ist bald verlorn*. V češtine im zodpovedá *Co se škádlivá, to se rádo mívá*. Hnev napomáha v uvedených príkladoch katarziu vzťahov medzi ľuďmi, ktorí sa ocitli v rigidnom stereotype. V prísloví *Zorn ist der Stachel zu grossen Taten* sa hnev hodnotí pozitívne, pretože povzbudzuje človeka k aktivite. V slovenčine neexistuje sémanticky ekvivalentné príslovie, existuje len významovo ekvivalentná situačná výpoveď. Keď sa niekto na niekoho nahnevá, obyčajne povie: „Počkajte, ja vám ukážem, že to dokážem.“ Vo výpovedi je hnev obsiahnutý len v implicitnej podobe. Sémantickú skupinu spôsoby, ako sa zbaviť hnevu zastupujú: *Gute Antwort bricht den Zorn; Wohltat stillt den Zorn; Sanfte Rede stillt den Zorn; Ein sanftes Wort stillt grossen Zorn; Sanftmut stillt den Zorn*. Z uvedených príkladov vyplýva, že receptom na eliminovanie hnevu sú vhodné zvolené stratégie verbálnej a neverbálnej komunikácie (dobrá odpoveď, nežné a mierumilovné slová, vľúdnosť). Spôsob odreagovania hnevu je prítomný vo frazeologizmoch *Seine Wut/Seinen Ärger/Zorn an jemandem etwas auslassen, sein Mütchen an jemandem kühlen* (vyliat' si hnev na niekom).

Z uskutočnenej komponentovej analýzy vyplýva, že sémantická rôznorodosť nemeckých frazeologizmov, v ktorých sú prítomné emocionálne koncepty *strach, radosť, smútok* a *hnev*, je v porovnaní so slovenskými oveľa bohatšia. Aj kvantitatívne zastúpenie nemeckých frazeologizmov daného typu je neporovnateľne väčšie.

Literatúra:

ČIERNA, Mária – JURÍKOVÁ, Marta – ONDRČKOVÁ, Eva: Slovensko-nemecký frazeologický slovník. Bratislava: SPN 1995.

Duden Deutsches Wörterbuch. München: Duden 2002.

MASLOVÁ, Valentina Avraimovna: Línvokulturologija. Moskva: Akademia 2004.

ONDRČKOVÁ, Eva – HANNIG, Dieter: Nemecko-slovenský slovník frazeologizmov. Bratislava: SPN 1992.

WAHRIG, Gerhard: Deutsches Wörterbuch. München: Gütersloh 2002.

* Práca vznikla na Fakulte humanitných vied UMB v Banskej Bystrici v rámci grantovej úlohy VEGA 1/070/08 *Nemecký jazykovokultúrny obraz sveta v slovenskej recepcii*.